

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут управління, психології та безпеки

Кафедра теоретичної психології

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ
СУЧАСНИХ ДІТЕЙ**

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти

освітнього ступеня «бакалавр»

Діани ГАРАСИМ'ЯК

4 курсу денної форми навчання

спеціальність 053 «Психологія»

ОПП «Психологія»

Науковий керівник

кандидат психологічних наук, доцент

Наталія КАРПЕНКО

Рецензент

кандидат психологічних наук

Олександра КУЗЬО

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«05» травня 2022 р., протокол № 10

завідувач кафедри теоретичної психології

доктор психологічних наук, професор

_____ **Зоряна КОВАЛЬЧУК**

Львів

2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ....	5
1.1. Розуміння поняття «пізнання» і «пізнавальна активність» у сучасній психології.....	5
1.2. Інтерес в контексті пізнавальної активності.....	9
Висновки до розділу 1.....	14
РОЗДІЛ 2. ГЕНЕЗИС ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СУЧАСНИХ ДІТЕЙ ВІД НАРОДЖЕННЯ ДО ВСТУПУ У ШКОЛУ ...	15
2.1. Трансформація пізнавальної активності в період немовляти і у ранньому дитинстві.....	15
2.2. Розвиток пізнавальної активності дошкільника.....	23
Висновки до розділу 2.....	27
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	28
3.1. Методика та процедура проведення емпіричного дослідження.....	28
3.2. Аналіз рівня розвитку і особливостей пізнавальної активності досліджуваних дітей.....	31
3.3. Аналіз розвитку пізнавальної активності дітей 3-4 років в умовах дошкільного закладу.....	35
3.4. Вправи для розвитку пізнавальної сфери дітей.....	36
Висновки до розділу 3.....	42
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	45

ВСТУП

Актуальність дослідження. Зміни, які переживає суспільство, прямо або ж опосередковано впливають на кожного його члена, але особливо виразно цей вплив позначається на підростаючих поколіннях. Діти стають уособленням змін, привласнюючи і віддзеркалюючи їх сильні і слабкі сторони. Серед проблем, про які чи не найбільше говорять, є виявлення діючих чинників, які спричиняють ті чи інші новоутворення розвитку сучасних дітей. Якщо вплив фізичного світу на когнітивний розвиток дітей цілеспрямовано вивчається психологами уже протягом кількох століть, то взаємодія дитини з новітнім світом інформаційних технологій, сучасного соціуму та його вимог лише нещодавно стала предметом ґрунтовних розвідок, які свідчать як про стимулюючі, так і гальмуючі наслідки такої взаємодії. Дане питання завжди залишатиметься актуальним, оскільки з кожним днем навколишній світ змінюється та вдосконалюється, а разом із ним нове покоління, тому аби дитина була включена та зацікавлена у процес пізнання, варто враховувати не лише вивчені та досліджені раніше методи розвитку пізнання та враховувати при цьому фізіологічні, психологічні фактори впливу на даний процес, а також особливості сучасного світу, вплив інноваційних технологій, соціуму, який з кожним поколінням набуває змін, а особливо враховувати роль соціальних інститутів у яких зростає сучасна дитина.

Мета: виявлення особливостей розвитку пізнавальної активності сучасних дітей

Завдання:

1. Обґрунтувати поняття «пізнання» і «пізнавальна активність»
2. Описати пізнавальну активність дітей від народження до вступу школи
3. Виявити особливості розвитку пізнавальної сфери дітей на теоретичному та емпіричному рівнях
4. Підготувати вправи для розвитку пізнавальної діяльності дітей

Об'єкт: пізнавальна активність сучасних дітей

Предмет: психологічні особливості розвитку пізнавальної активності

дітей в сучасних умовах

Гіпотеза дослідження: припускаємо, що існують відмінності у рівні і способах розвитку пізнавальної активності дітей різного віку

Теоретико-методологічна основа: вчення Г. Костюка про активність особистості; теоретичні положення Л.П. Арістової, М.І.Лисіної, С.Л. Рубінштейна щодо феномену пізнавальної активності; класифікація та аналіз Т. Шамової рівнів пізнавальної активності; теоретичний вклад М.Ярмаченко, Р. Павелків в дослідженні пізнавального інтересу як складової процесу пізнання.

Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні і поглибленні уявлення про пізнавальну активність сучасних дітей.

Наукова новизна: пізнавальна активність молодшого дошкільника досліджувалась через спостереження та інтерв'ю у форматі лонгітюдного методу.

Практичне значення: результати та висновки дослідження можуть бути використані студентами психологами у вивченні вікової психології, практичними психологами, вихователями дошкільного закладу, а також батьками для здійснення ефективного процесу розвитку пізнання сучасних дітей.

Методи: метод теоретичного аналізу літератури, спостереження, бесіда, контент аналіз.

Структура роботи: вступ, три основні розділи, висновки, список використаної літератури.

РОЗДІЛ 1. Зміст і структура пізнавальної активності

1.1. Розуміння поняття «пізнання» і «пізнавальна активність» у сучасній психології

Пізнання - це сукупність процесів здобуття, обробки та використання інформації про світ і самого себе. Пізнавальний процес – це процес активного та творчого відображення дійсності у свідомості людини, що є результатом її предметно-практичного ставлення до світу, і можливий лише у взаємодії людини з явищами природи та реальністю. Цей процес у гносеології розуміється через категорії «суб'єкт» і «об'єкт». Суб'єкт пізнання – це окремі особи, соціальні групи, класи чи суспільства в цілому, тобто люди, які активно беруть участь у пізнавальній активності. Ті конкретні явища, речі і процеси, які безпосередньо спрямовані на пізнавальну активність суб'єкта, називаються пізнавальними об'єктами. Отже, пізнання — це специфічна взаємодія суб'єкта з об'єктом, кінцевою метою якого є істина, та розробка моделей і процедур, спрямованих на освоєння об'єкта відповідно до потреб суб'єкта [30, с. 168].

Варто також дати визначення слова «активність», яке походить від латинського *activus*, що означає активний, енергійний, ініціативний.

Активність - одна з основних характеристик особистості, тобто здатність виступати причиною зміни відносин із зовнішнім світом. Виявлено, що в психолого-педагогічній науці не існує єдиного способу визначення «пізнавальної активності». Л. Аристова вважає, що пізнавальна активність людини виявляється в процесі її перетворювальної діяльності, що передбачає ставлення суб'єкта до навколишніх явищ і предметів. На її думку, активність виступає як невід'ємна умова пізнавальної діяльності суб'єкта і змінюється відповідно до того, як змінюється рівень і характер змісту цієї діяльності [3, с. 34].

У психології термін "активність" трактується як діяльний стан живих організмів, як умова їх існування у світі. Активна істота не

просто перебуває у русі, але й містить у собі джерело свого руху, і це джерело відтворюється під час самого руху [10, с. 75].

У зарубіжній психології, через лінгвістичні причини, поняття «активність» і «діяльність» є тотожними. У деяких мовах для позначення термінів – активність та діяльність – існує лише один термін (наприклад, «activity» в англійській мові, «activité» - у французькій).

У вітчизняній психології до ХХ століття дані поняття також використовувалися як синоніми. Проте, ряд дослідників розрізняють ці поняття. Зокрема, С.Л. Рубінштейн підкреслює, що мислення, наприклад,
- Це активність, а не діяльність [29, с. 32].

М.І. Лисина поняття активності також пов'язує з діяльністю та розглядає її у трьох аспектах: як вид діяльності; як стан протилежний до пасивності; як ініціативність [18, с. 63]. У роботах Б.Г. Ананьєва активність виділяється як показник його індивідуальності [2, с. 72].

Ряд вчених (Л.Н. Клименко, М.І. Лисина) розглядають пізнавальну активність у зв'язку з таким поняттям, як самостійність. Під пізнавальною активністю вони розуміють:

- самостійну, ініціативну активність дитини, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності [18, с. 19].
- самостійну активність щодо добування потрібної інформації, розподілу проблем та пошуку шляхи їх вирішення [11, с. 28].

Для поглиблення сутності пізнавальної активності виявимо її структуру. Під структурою розумітимемо сукупність внутрішніх зв'язків, будову, внутрішній пристрій об'єкта [22, с. 68].

У психолого-педагогічних дослідженнях у структурі пізнавальної активності вченими виділяється різна кількість компонентів.

Зокрема, у структурі феномена К.М. Єгоров виділяє три наступні компоненти:

- мотиваційний (що реалізується через пізнавальну потребу, ініціативу, самоактуалізацію та самореалізацію);

- емоційно-вольовий (що передбачає морально-вольову мобілізованість, прагнення реалізувати пізнавальні можливості);
- поведінковий (наявність інтенсивної цілеспрямованої пізнавальної діяльності, що стала звичною формою поведінки) [9, с.93].

Д. Вількеєв трактує пізнавальну активність індивіда, як психічний стан, котрий виявляється в настрої розв'язувати ті чи інші інтелектуальні завдання [5, с. 36].

Слушною думкою в контексті проблеми, що розглядається, є думка М. Лісної про те, що пізнавальна активність – це стан готовності особистості до пізнавальної діяльності, стан, що передує діяльності й породжує її розумову активність, як потребу в розумовій діяльності та інтелектуальну уже як потребу мислити, а не взагалі когнітивну діяльність [17, с. 18–35].

Найбільш повне визначення стосовно поняття пізнавальної активності висловлена педагогом В. Лозовою, де активність визначається як риса особистості, що виявляється в її ставленні до пізнавальної діяльності, яка передбачає стан готовності, прагнення до самостійної діяльності, спрямованої на засвоєння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань і способів діяльності, а також знаходить вияв у якості пізнавальної діяльності.

Активність навчання формується у процесі пізнавальної діяльності, характеризується прагненням до пізнання, розумовим напруженням і виявленням морально-вольових якостей дитини, і в той же час сама активність впливає на якість діяльності [17, с. 112].

Відомий український психолог Г. Костюк у своїй педагогічній енциклопедії характеризує поняття активності, як «..здатність змінювати навколишню дійсність у відповідності до особистих потреб, поглядів, мети. Як риса особистості, активність виявляє себе в енергійній, ініціативній діяльності, у праці, навчанні, в громадському житті, різних видах творчості, у спорті, іграх тощо» [13, с. 312].

Глибокий аналіз проблеми пізнавальної активності описано у праці Т. Шамової. На думку дослідниці, у багатьох трактуваннях даного поняття автори здійснювали односторонній підхід до його аналізу: пізнавальна активність

розглядалась або ж як діяльність, або як риса особистості у відриві від діяльності [30, с. 53].

Вартує також взяти до уваги визначення науковцями основних показників і рівнів пізнавальної активності. Так, як Т. Шамова рівні пізнавальної активності, пов'язує, по-перше зі ставленням до навчання, яке виявляється в інтересі до змісту і самого процесу діяльності; по-друге, із прагненням засвоїти сутність явищ і оволодіти способами діяльності; по-третє, показником, що характеризує рівень пізнавальної активності, є мобілізація морально-вольових зусиль на досягнення мети навчання. Спираючись на дані показники, Т. Шамова визначає три рівні пізнавальної активності: відтворювальна, інтерпретуюча, творча активність [30, с. 52].

На думку В. Лозової, для того аби визначити критерії активності варто враховувати:

1. Види діяльності (пізнавальна, трудова, суспільна, ігрова), які визначають специфіку виявлення активності.
2. Прикладені вольові зусилля особистості в досягненні мети.
3. Характер діяльності суб'єкта, тобто чому він віддає перевагу – ініціативі, самостійності, творчості чи відтворенню, копіюванню.
4. Стійкість, всебічність, тривалість, динаміку вияву активності.

Ступінь активності визначає уміння суб'єкта максимально включатись в процес пізнання у тому чи іншому виді активності. Все це дозволило автору дійти висновку, що ідеальна модель активності особистості передбачає всебічність, стійкість, творчий характер виявлення на основі позитивної мотивації [16, с. 30-33].

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури, різносторонніх думок вчених показав тісний зв'язок між поняттями діяльності та активності, проте вони по різному трактують співвідношення цього зв'язку. Термін активність педагоги розглядають як діяльність (Є. Клімов), як вищу форму розвитку діяльності. (А. Петровський, В. Петровський, М. Ярошевський). На думку інших учених (К. Абульханова-Славська, Б. Ломов, С. Рубінштейн та ін.), активність і

діяльність є відносно незалежними одна від одної.

1.2. Інтерес в контексті пізнавальної активності

У роботах безліч науковців визначення пізнавальної активності розглядається у тісному зв'язку з поняттям “пізнавальний інтерес”. Сталі пізнавальні інтереси забезпечують активність у діяльності дітей, оскільки у процесі навчання пізнавальний інтерес вступає у суперечність із набутим запасом знань. Це викликає в індивіда внутрішню потребу задовольнити інтерес шляхом пізнавальної активності, створити в навчанні умови, які сприяли б формуванню у дітей пізнавальних інтересів, слугує передумовою підвищення якості навчання, всебічного розвитку особистості [19, с. 101].

Від латинського терміна *interest* - інтерес – важливий. Емоційно забарвлене ставлення до навколишнього світу, увага людини до певного предмета чи діяльності зумовлена її позитивним ставленням до когось або ж когось. Цікавими є емоційно-вольові моменти (інтелектуальний афект і зусилля), пов'язані з подоланням інтелектуальних труднощів і задоволеністю когнітивними результатами. Задоволення інтересу не призводить до згасання, а скоріше веде до нових інтересів, які відповідають пізнавальній діяльності вищого рівня. Розвиток інтересу може стати тенденцією, яка свідчить про необхідність діяльності, що викликає інтерес. Інтереси класифікуються за змістом, широтою, глибиною, стабільністю, інтенсивністю, тривалістю.

Л. С. Виготський трактує інтерес, як специфічний рівень розвитку людської потреби, що характеризується свідомістю і волею — це «вищі культурні потреби», які керують поведінкою [26, с. 83].

С. Ладивір стверджує, що інтерес є показником активності в пізнавальних процесах. В. І. Ковальов і Б. І. Додонов вказують на різне сприйняття психологічних явищ, що представляють інтерес. Тому, зазначає А. Г. Ковальов та деякі психологи відносять це явище до процесу розуміння, а інші розкривають

його через концентрацію. Проте багато дослідників розглядають це як індивідуальний вид діяльності. Б. І. Додонов також підкреслює, що це явище проявляється у вигляді швидко змінюваних (зникаючих) психічних станів, або у вигляді рис особистості, які систематично повторюються в переживаннях і діяльності [6, с.15].

Пізнавальні інтереси дітей досліджували багато вчених. Часто їх вивчають у поєднанні з такими поняттями, як активність і незалежність. Карл Роджерс, один із засновників гуманістичної психології, наголошував на тому, що на інтереси дитини впливають знання, які вона здобула, та її власні відкриття [24, с.80].

Тому слід зазначити, що домінуючою умовою пізнавальної активності дітей є висунення її на вищий рівень, тобто власної практичної дослідницької активності дітей. Дослідження та спостереження практиків показали, що в ситуаціях, коли самостійність і творчість дітей обмежені, знання часто здобуваються формально, тобто інформація не сприймається самою дитиною, а отже, пізнавальні процеси не на належному рівні. Це явище є одним із найважливіших факторів навчання, оскільки взаємодія з навколишнім світом можлива лише за наявності інтересів, діяльності та активності дитини.

М. Ярмаченко наголошує у своїй педагогічній лексиці та атрибутах інтересу: зміст, обсяг, зміст, стійкість, міцність і обґрунтованість. Педагоги вважають, що це явище відіграє ключову роль у навчанні, оскільки допомагає отримати більш систематичні знання [24, с.6].

Р. Павелків звернув увагу на те, що пізнавальний інтерес спочатку з'являється у дітей дошкільного віку, він стає основою навчальної діяльності, тому для досягнення значного прогресу та набуття нових знань необхідно дотримуватись таких вимог: самостійність навчання, уникнення одноманітності в процесі навчання, логіка набутих знань, отримання нових знань відбуваються через емоційну задоволеність, яскравість предмету вивчення і звичайно позитивне підкріплення від батьків. [20, с. 11-12].

Ключовою особливістю інтересу є власне його зв'язок з емоційною сферою, а почуття є серцевиною інтересу. Інтерес викликаний зацікавленістю пізнати навколишню дійсність, а формування інтересу це щось автоматичне, що зумовлюється соціальним оточенням, сферою і характером діяльності не лише людини, як суб'єкта пізнання, але й тих хто її оточує [16, ст. 89].

Свій інтерес дитина реалізовує у процесі діяльності, оскільки найсильнішим мотивом у навчанні є саме пізнавальний інтерес, який взаємодіє із системою ціннісних орієнтацій, метою, результатом та відображає складові особистості: інтелект, волю та її почуття. За конкретних умов інтерес переростає у стійку рису. Пізнавальний інтерес – це емоційно усвідомлена і вибіркова спрямованість, зведена до предмета і діяльності, що супроводжується задоволенням від самого процесу та результату діяльності. Пізнавальному інтересу характерна усвідомленість, емоційність, вольова спрямованість.

У педагогіці класифікують чотири етапи розвитку інтересу: зацікавленість, допитливість, пізнавальний інтерес, теоретичний інтерес. [32, с. 32].

Найпростішим інтересом вважається зацікавленість, який за певних умов може виникати і швидко згасати, а виникає внаслідок появи новизни ще не вивченого предмету. Допитливість вирізняється прагненням вийти за межі побаченого, розширити свої знання, пізнати суть явищ, процесів, одержати відповіді на свої запитання, які виникають у процесі пізнання. На цьому етапі притаманні емоції здивування, радості відкриття. Із появою допитливості когнітивна активність набуває стійкості і майбутні невдачі не в змозі викликати порушення функції [26, с. 198].

Пізнавальний інтерес є вищим етапом розвитку пізнавальної діяльності. Інтерес виникає після спроби самостійно розв'язати проблему, у центрі уваги сама проблема, а не готові знання щодо її вирішення. Людина шукає причину, намагається осягнути суть предмета, розкрити каузальні зв'язки, прикладає вольові зусилля, проявляються емоції внаслідок пошуку вирішення проблеми. Теоретичний інтерес характеризується не лише глибоким вивченням і

засвоєнням знань, але й їх застосуванням. Виникає в ході формування переконань, світогляду, наукових поглядів [24, с. 47].

Проте основною умовою для навчання є все ж пізнавальний інтерес, його об'єктом є сам процес пізнання, котрий характеризується прагненням осягнути сутність явищ [32, с. 145].

Даний вид інтересу є динамічним, поступовим, а його збудником може бути природа, певна активність, спілкування з людиною з якою пов'язаний суб'єкт. Ядром пізнання є процес мислення, оскільки людина прагне заглибитись у суть вивченого предмета [4, с. 9].

Психологи ототожнюють пізнавальний процес із потребою в знаннях, яка б орієнтувала людину в дійсності. Дійсно потреби людини є першоосною, збуджуючою силою до діяльності. Рис вищої духовної потреби інтерес набуває лише досягаючи дуже високого рівня і далеко не кожен приходить до цього.

Також активізується вся пізнавальна активність та психічні процеси, а саме: увага, уява, пам'ять, стає продуктивною. Також важливо враховувати ставлення до самого процесу пізнання, які емоції викликає дана активність [28, с.48].

Формування пізнавальних інтересів є тривалим процесом, який потребує певних умов, підкріплення від авторитетних осіб, емоційного ставлення до діяльності, наявність нового і яскравого предмету у процесі пізнання [32, с. 32].

Отже, інтерес є ключовою складовою у здійсненні процесу активності, оскільки спочатку виникає інтерес, який дитина прагне задовільнити за допомогою різноманітних маніпуляцій з предметом інтересу, здійснити активність і як наслідок пізнає його ширше. Пізнавальна активність трактується як емоційно забарвлена і вибірково спрямованість скерована на вирішення проблеми. Також у педагогіці інтерес класифікують по мірі його розвитку: зацікавленість, допитливість, пізнавальний інтерес, теоретичний інтерес. Допитливість характеризуються стихійною не запланованою включеністю у процес пізнавальної активності, згодом допитливість переростає у стійкіший та

складніший процес вивчення предмету пізнання, який здатен надавати не лише емоційні враження та прості відповіді, але й складніші, не помітні з першого погляду відповіді і враження від процесу пізнавальної активності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Проаналізувавши літературу та думки вчених, педагогів та психологів стає зрозумілим, що активність та інтерес виступають ключовими складовими пізнавальної діяльності, оскільки без включеності у процес пізнання – неможливий і сам процес. Активність розглядається неоднозначно, одні вчені притримуються думки, що це скоріше про ставлення та готовність особистості до тої чи іншої діяльності, як риса особистості у відриві від діяльності або ж пізнавальна активність розглядалась, як діяльність. Інтерес є емоційно забарвленим ставленням до об'єктів пізнання. Задоволення інтересу не призводить до згасання, а скоріше веде до нових інтересів, які відповідають пізнавальній діяльності вищого рівня. С. Ладивір вказує на те що інтерес є показником активності у пізнавальній діяльності. Карл Роджерс говорив що на інтерес дитини впливає її власний пережити досвід, відкриття і лише через нього може сформуватись інтерес. Дані процеси виникають у відповідь на бажання розв'язати проблему, як вища потреба, яку прагне задовільнити особистість і аби процес пізнавальної діяльності був ефективний варто враховувати вищесказане, оскільки активність та процес виникають за певних умов: новизна та яскравість предмету пізнання, особиста взаємодія з ним та підкріплення. Лише враховуючи ці особливості можна досягнути ефективного розвитку та навчання пізнання.

РОЗДІЛ 2 Генезис пізнавальної активності сучасних дітей від народження до вступу в школу

2.1. Трансформація пізнавальної активності в період немовляти і у ранньому дитинстві

У новонароджених активність майже повністю складається з вроджених форм поведінки — безумовних рефлексів. На відміну від тварин, діти народжуються з мінімальними вродженими реакціями, але мають багатий потенціал для розвитку протягом усього життя у взаємодії з соціальним середовищем. Хронометраж тих чи інших психологічних реакцій може змінюватися в залежності від умов, створених дорослими. Якщо він проявить до дитини приязну увагу і турботу і буде говорити привітно, посмішка малюка з'явиться раніше. З народження дитина набуває здатності до основних психічних функцій (так званих диспозицій): різних видів відчуттів і сприйняття (зір, слух, дотик тощо), найпростішої пам'яті. Вищі психічні функції (мова, теоретичне мислення, довільна пам'ять, уява, воля) вимагають тривалого навчання та виховання. Умови психологічного розвитку поділяють на зовнішні умови і внутрішні умови. Зовнішні - природні та соціальні фактори середовища, що впливають на психологічний розвиток дітей через внутрішні умови (С. Л. Рубінштейн). Джерелом інтелектуального розвитку є соціальне середовище. Він розрізняє три компоненти:

- 1) макросередовище: соціальні, соціально-економічні та політичні інститути;
- 2) мезосередовище — етнокультурні та соціально-демографічні характеристики місця проживання дітей;
- 3) мікросередовище — найближче оточення, інтимні дорослі, сім'я. Внутрішніми умовами психологічного розвитку дітей є їх психологічні особливості (розвиток свідомості, досвіду, виховання, мотивації). Зовнішні та внутрішні умови розвитку особистості тісно пов'язані, а їх взаємодія якісно різна на кожному віковому етапі. Протиріччя між зовнішнім і внутрішнім станом відбивається в

свідомості людини як внутрішнє протиріччя і стає рушійною силою психологічного розвитку. Рушійною силою виступають внутрішні протиріччя, які спонукають людину займатися діяльністю, спрямованою на їх подолання. Подолання одних протиріч призводить до виникнення інших, які у свою чергу призводять до нових дій щодо подальшого вдосконалення діяльності особистості, що є процесом індивідуального розвитку. Таким чином, особистість є суб'єктом власного розвитку, який може відбуватися лише через її активність [8, с. 23-24]

На першому році життя діти починають розвивати власні навички маніпулятивної та предметної діяльності, навчаються оволодівати вмінням слідувати за рухомою людиною в лідерській діяльності — іграх, в яких предмети відтворюють функціональні рухи дорослих. За допомогою дорослих він навчився вмінню передбачати результат поведінки суб'єкта. Діти можуть за допомогою очей знаходити джерело звуків, знайомі іграшки, предмети та речі. Рухи її рук і очей стали узгоджені один з одним. Діти часто рухаються і маніпулюють об'єктами різного призначення, кольорів, форм, розмірів, текстур, і таким чином починається дозрівання мови і рухових структур мозку. Зараз вивчаються заспокійливі іграшки. Мовлення дорослих стає важливим регулятором пізнавальної поведінки та маніпулятивної діяльності. Як правило, дитина спочатку освоює динамічний рух (зміна позиції і переміщення в просторі), потім статичний (підтримка певного положення тіла).

Дітей починають приваблювати блискучі, яскраві й рухомі предмети, звуки людської мови, звуки музики. Малюка особливо цікавлять нові речі: відокремлює їх від знайомих і зосереджується на них. Дитина порівнює нові враження з образами, які вже є у нього в голові, розрізняючи знайомі обличчя від незнайомих. Їй потрібна нова інформація і вона прагне дізнатися нове. Пізнавальний інтерес дітей починається з інтересу до різноманітних сенсорних подразників, до розгляду різноманітних природних об'єктів, предметів, людей, емоційних проявів у процесі навчання. Сенсорна система високорозвинена і

забезпечує сприйняття дитиною навколишнього світу та самого себе. Цей період характеризується випереджувальним розвитком сенсорних систем порівняно з рухом, тому інтерес до будь-якого предмета проявляється насамперед через зорову та слухову увагу до них. Діти зосереджуються на обличчях дорослих членів сім'ї, намагаються взаємодіяти з ними: дивляться на них, посміхаються, намагаються проаналізувати сигнали ззовні. Приблизно у віці шести місяців дитина розвиває вміння сидіти, що розширює її простір для вивчення фізичного світу. Вона починає вибірково розглядати іграшки, предмети (хват, хват, перевертання), розглядаючи їх і прислухаючись до віддалених звуків; цілеспрямовані спроби схопити іграшки різних форм і розмірів.

У шестимісячному віці хапальні рухи дитини стають більш скоординованими, формується перші навички пов'язувати рухи рук з розміром і формою різних предметів. Маніпуляції з предметами та іграшками є основою для подальшого розуміння дитиною їх властивостей. Дитина починає орієнтуватися в положенні об'єкта. Перевіряючи відмінності в іграшках, предметах, розмірах, формах, звуках, маніпулюючи ними, вона починає розрізняти їх і намагається виконувати повторювані рухи. Дитина починає осягати основні поняття про навколишній світ (зовнішній вигляд батьків та інших членів сім'ї, поведінка, що піклуються про нього; знайомі предмети та деякі атрибути предметів) і себе (фізичні характеристики). Починає розрізняти людей (своїх і чужих), стани (гаряче і холодне, тьмяне світло, приємне і неприємне).

Протягом другої половини першого року життя діти більш відкриті до нових вражень і починають проявляти інтерес до нових іграшок, предметів, речей і предметів. Перед виконанням операції над об'єктом вона намагається зорієнтувати його властивості. За допомогою дорослого дитина самостійно розглядає іграшки, предмети, що привертають її увагу, спочатку відчуваючи їх поверхні, натискаючи, перевертаючи, повільно рухаючись, облизуючи. Увага дитини починає малювати власне відображення в дзеркалі або зображення на фотографії. Вона «експериментує» з різними предметами та речами. Завдяки здатності до повзання збільшується простір для дослідження навколишнього

фізичного світу. Діти активно вивчають властивості предметів, коли маніпулюють ними. Вона перекладає предмети з однієї руки в іншу, вчиться діяти двома руками одночасно з двома предметами; виконує першу ефективну дію на предмети, які викликають приємні враження; розпізнає знайомі предмети. Це розширює можливості позиціонування в навколишньому світі.

Починає розвиватися зорове сприйняття форми і розмірів предметів. Дитина відкриває такі властивості предметів: здатність рухатися, звучати, падати; м'якість чи твердість тощо. Це збільшує її здатність самостійно зосереджуватися на певній діяльності або ігровій дії протягом певного періоду часу. У дітей також виникає бажання повторити поведінку дорослих. Вона плескала руками по предметах, перекладаючи іграшки з однієї руки в іншу. Інтерес до цього руху пов'язаний з розширенням орієнтації у дітей, які вже вміють бачити предмети, сприймати їх колір, форму, виконувати з ними основні дії. Розвиваються основні просторові реакції дитини. Вона повернула голову до об'єкта, емоційно реагуючи на нього.

У процесі оволодіння взаємопов'язаними рухами розвиваються дрібні м'язи кисті і встановлюється чітка координація рухів очей і рук. Наприкінці першого року життя дитина починає розуміти основні узагальнення іграшок за основними характеристиками, розвиваючи здатність відтворювати в пам'яті образи, які вона зараз не бачить. Діти починають виконувати дії, пов'язані з знаходженням предметів та іграшок однакової форми та розміру, знаючи назви частин тіла (очі, ніс, руки, ноги тощо). Просторова орієнтація стає більш змістовною і конкретнішою. Діти починають розуміти, що існує основний причинно-наслідковий зв'язок між їх поведінкою та реакціями дорослих, поведінкою тварин, типами іграшок тощо.

Активна дослідницька діяльність дитини наприкінці року дає їй відчуття, що вона є центром власної діяльності, ініціатором і одержувачем багатьох вражень. Ці враження поєднуються і формують загальне враження «Я є (існування)», яке поступово стає постійним і стійким. До кінця першого року життя в особистості починає формуватися самопочуття у формі усвідомлення психологічної

спільності дитини з матір'ю, а також емоційне ставлення до дорослих і предметів у формі фізичного та самоусвідомленого [14, с.60].

У свідомості дитини починають з'являтися основні схематичні образи об'єктів (людей, предметів, іграшок, природних об'єктів), які продовжують існувати, навіть коли ці об'єкти не знаходяться в полі зору дитини. Вона почала впізнавати їх, де б вони не були. Оскільки в цьому віці дитина здатна розрізняти основні приємні чи неприємні враження та відчуття, які отримує від оточення чи власного тіла, вона починає вибірково ставитися до людей із найближчого оточення та об'єктів довкілля.

У ранньому дитинстві пізнавальний розвиток дитини поділяється на кілька етапів. Від року до півтора дитина починає проявляти велику цікавість, активно вивчає все, що потрапляє в її зір і руки, досліджує методом проб і помилок. З півтора-двох років виникає символічне мислення, засноване на рефлексивній поведінці. Це дозволяє дитині скопіювати їх у потрібний момент на основі запам'ятованого образу-символу предмета. Дворічна дитина у своїх міркуваннях активно спирається на ідеї, які вказують на початок наочного мислення. Це досягається шляхом розвитку мови - діти означають образи в словах. Особливістю цього періоду є поява егоцентричного мовлення (дитина говорить без урахування зрозумілості мовлення свого співрозмовника). Сприйняття і пам'ять стають дуже розвиненими. А емоційна пам'ять відтепер – довготривала, дитина не забуває те що її вразило.

Другий рік життя характеризується високою пізнавальною активністю та інтересом до освоєння будови світу, емоційною включеністю до вирішення різноманітних практичних завдань, здивуванням, радістю відкриття, допитливістю та допитуванням про незнайомі предмети вказівними жестами, феноменологічною простотою. Питання пояснюють до доросла те, що її цікавить. Типові запитання: «Що це?», «Чому?», «Де?». Також покращено здатність дітей розуміти навколишнє середовище та себе. Вона вміє деякий час свідомо дивитися, спостерігати за об'єктами в природі, дорослими, звертати увагу на зміни в навколишньому природному середовищі та оточенні суб'єкта, на емоції

членів сім'ї. Сприйняття ще недосконале, і дитина ще не може помітити всі особливості об'єкта, тому зосередьтеся лише на одному й навчіться послідовно й систематично спостерігати за об'єктами.

Починаючи з півтори роки, примірjувальні рухи зменшуються, і дитина все більше сприймає й оцінює взаємозв'язок, схожість і відмінність між предметами, починає дослідницьку активність, а також вчиться порівнювати предмети один з одним. Діти маніпулюють природними об'єктами та вчать вибирати й поєднувати предмети за формою та розміром. У спільній діяльності з дорослими розпізнавати ознаки за допомогою зору, дотику, смаку, нюху. Порівнюючи властивості об'єктів, дитина використовує одну властивість для визначення інших властивостей, усвідомлюючи існування багатьох об'єктів з однаковими властивостями. Вона робить це по-різному: наслідуючи дорослим, використовуючи предмети для запам'ятовування послідовності дій, методом проб і помилок, самостійно вибираючи та поєднуючи частини предметів. Простір інтересів починає розширюватися: дитина досліджує незнайомі й незнайомі предмети в різних кімнатах, спостерігає не тільки за об'єктами в житловому просторі, а й за об'єктами за межами житлового простору. Образна та рухова пам'ять починають швидко розвиватися. Дитина може розпізнавати предмети, які бачила раніше, але ще не може згадати зображення предметів. Показавши предмет і назвавши його дорослим, вона вказує на предмет, за запитом знаходить знайомі предмети в оточенні і називає їх. Дитина запам'ятовує назви деяких природних об'єктів і предметів.

Вирішуючи різноманітні практичні задачі, вона навчається переходити від одного предмета до іншого, оволодівати непрямими діями, використовувати інструменти не лише у звичних ситуаціях, а й у нових. Діти починають використовувати замітники, встановлюючи зв'язки між замітниками та предметами. Розумове виконання дій починається в кінці раннього дитинства, але насправді уявляючи можливі дії та їх наслідки, тобто закладають основу для переходу від наочних дій до мислення в образах.

У навколишньому середовищі оволодіння новими способами поведіння

з предметами може розвивати символічне мислення дітей. Почніть виділяти деякі властивості природних об'єктів, предметів, людей і себе; порівнювати, визначати подібність об'єктів знань за кольором, розміром, формою, просторовим положенням; встановлювати між ними найпростіший причинно-наслідковий зв'язок. Причому діти можуть діяти не тільки за зразками, а й за словесними поясненнями, формуючи вміння узагальнювати. Спочатку узагальніть яскравіші об'єкти ззовні. До кінця другого курсу він міг комбінувати предмети за призначенням, визначаючи їх не тільки за зовнішнім виглядом, а й за малюнками. Уява починає розвиватися, слухаючи казки та оволодіваючи базовою мовою. Пізнавальні образи стають повними, чіткими і структурованими. Діти вміють розрізняти знайомі та незнайомі предмети за властивостями предметів. Також формується уявлення про атрибути внутрішнього життя людини, розрізняє міміку та звертає увагу на емоційний стан дорослих, починає вивчати правила поведінки з оточуючими та світом природи. Звертає увагу на небезпечні ситуації, які можуть виникнути в природному або об'єктивному середовищі.

На третьому році життя коло пізнавальних інтересів дитини розширюється, і відтоді вона цікавиться не лише найближчим оточенням, а й поза його межами, активізується діяльність, вона стає зрозумілішою і цілеспрямованою. Діти не тільки думають про навколишні предмети, але й взаємодіють з ними, тобто знайомляться з формою, матеріалами, які використовуються для її створення, кольорами та їх характеристиками, експериментують. У процесі дослідження дитина помиляється, вибирає, бачить, збагачуючи свій досвід. В результаті цієї діяльності ентузіазм і радість, які когнітивні процеси проявили під час експерименту, були не стільки емоційною включеністю, скільки виявлялася. Дитину найбільше цікавить невідоме, тому вона спостерігає за предметами і задає багато запитань дорослим. Відтепер дитина може довго дивитися речі, які її цікавлять. Обсяг уваги дитини стає більш гнучким, і він може переходити від спостереження до дорослого життя.

Розвиваючи нові навички сприйняття, діти можуть робити візуальний вибір на

моделях, вчитися асоціювати об'єкти та вибирати правильний з двох об'єктів різної форми чи розміру. Їхня активність ставала складнішою та різноманітнішою, діти використовували предмети, інструменти та матеріали небаченим чином. Відбувається перехід від маніпуляцій до ігор і використання предметів у практичних цілях. Руховий розвиток дитини цілеспрямований, він може координувати роботу обома руками. Суб'єктивні дії стають більш вправними, діти використовують предмети та основні засоби для досягнення своїх цілей. Суб'єктивна поведінка набуває узагальнюючий характер, відокремлюючись від засвоєних тем, тобто переносячи навчені поведінки в інші умови. Пізнання про навколишній світ стає вашим улюбленим заняттям. Діти дивляться, слухають, торкаються та експериментують. Також розвивається образна та моторна пам'ять. Впізнає те що бачила раніше та легше згадує свої відчуття, рухи, а ніж образи. Пам'ять переважно мимовільна, дитина не має на меті, щось запам'ятати. Запам'ятовує вірші і казки, лише якщо співпереживає персонажам. Сміслова пам'ять починає розвиватись. Дитина плутається в категоріях, вважаючи, що усі предмети живі та рухаються.

Сприйняття світу залежить від кола предметів, з якими дитина стикається вдома, у дошкільному закладі, у транспорті та в вуличних іграх. Образи пізнавальних об'єктів збагачуються, а інформація про них ґрунтується не тільки на зоровому і тактильному сприйнятті, а й на їх реальних діях. Образи стають більш узагальненими, і дитина починає виділяти постійні риси в когнітивних об'єктах, видимі та неважливі, відзначаючи їх функції та обробку. Коло спілкування дитини значно розширюється: незнайомі люди з'являються в дитячих садках, в транспорті, в магазинах, на вулиці разом з рідними та близькими дорослими. У дитини формуються уявлення про членів сім'ї, їжу, певні сторони суспільного життя, починає усвідомлювати, що вона причетна до світу людей, своєї спільноти. Зосереджено на основних предметах побуту та споживанні, знаючи їх назви та використання (посуд, одяг, іграшки, меблі, деякі предмети гігієни).

Щоб відрізнити себе від інших, можна дати йому характеристику і

порівняти її з іншими. Розширюється коло уявлень дітей про предмети поза домом і практична активність дорослих. Вона має приблизне уявлення про деякі природні об'єкти, рослини, тварини, природні явища, те, що інші оцінюють як позитивні та негативні, а також правила поведінки в природному, фізичному та соціальному середовищі. Діти мають базове уявлення про своє ім'я, зовнішність, бажання, емоції та основні способи поведінки, формуючи себе гендерну роль. Стає досконаліше розуміння та ставлення дітей до себе та інших [1; ст.74-78].

Отже, з кожним днем пізнавальна активність немовлят та дітей раннього віку розвивається, діяльність стає чіткішою та дедалі складнішою, фізіологічний та психічний розвиток дитини дозволяє здійснювати їй складніші когнітивні операції, а підкріплення і активна участь дорослого у процесі пізнання світу закріплює пережитий досвід у пізнанні навколишнього світу. Особливо сприяє цьому розвитку середовище дитини, його яскравість, новизна, функції та явища тих чи інших предметів пізнання.

2.2. Розвиток пізнавальної активності дошкільника

Четвертий рік дитини характеризується підвищеним інтересом до навколишнього світу. Вона стала уважнішою до свого тіла, цікавилася його будовою, почуттями, емоціями інших людей. Цікавиться однолітками та прагне до спілкування із зовнішнім світом, ширшим, ніж сім'я. Він намагається знайти причинно-наслідкові зв'язки між природними явищами і ставить дорослим багато запитань: чому? Чому? про навколишнє середовище і себе. Чуттєві відчуття збагачують враження про навколишнє. Зір стає чіткішим, а дитина краще розрізняє кольори та відтінки. Довгий час він зосереджується на предметах, які вивчає, займається різними видами діяльності, переважно грає та слухає дорослі історії та казки. Однак це часто може відволікати увагу, особливо коли в поле зору потрапляють цікавіші об'єкти. Поділіться тим, що сприймається за критеріями «подобається-не подобається». За допомогою дорослих формуються уявлення про множини, на основі яких формуються уявлення про

множини контрастів. Уміння розрізняти предмети за розміром, порівнювати предмети: більше, менше, вище, нижче або однаково. Визначте час по відношенню до діяльності, яку ви робите з дорослими протягом дня. Розширюються інтелектуальні межі світу, поглиблюється поняття довкілля. В останні роки він цікавився внутрішніми атрибутами та соціальними явищами, усвідомлював існування внутрішнього досвіду та людської думки. На основі спостережень за поведінкою дорослих формуються попередні уявлення про етичні норми та явища суспільного життя.

П'ятий рік життя дитини відзначається бажанням дитини поділитися своїм досвідом і думками, а також знаннями про навколишній світ, що допомагає мотивувати її на спілкування з іншими. Він все більше зосереджується на спілкуванні з людьми. Позитивно реагує на словесну та образну інформацію завдяки фонетичному розвитку. Пізнавальна активність стає довільною і контрольованою. Пізнавальні інтереси дітей мотивуються різною реальністю навколо них: фізичним, психічним і соціальним «Я»; іншими людьми, їхніми емоціями та почуттями, способом спілкування з дорослими; причинно-наслідковим зв'язком між природними явищами; відносинами; властивостями, функціями, та історія об'єктів. Увага стає чіткішою, тому дитина менше відволікається на інші предмети, грає за встановленими правилами, може займатися певними видами діяльності протягом 20 хвилин. Сприйняття стає предметом аналізу, свідомим і цілеспрямованим. Завдяки формуванню емоційної пам'яті вона легко запам'ятовує події, дії та словесний матеріал: постійно розвиваються вірші, казки та смислова пам'ять. Збільшується сила і тривалість пам'яті. Перехід від наочної дії до образного мислення. Виконуючи різні розумові операції, дитина спирається не тільки на сприйняття, а й на раніше сприйняту інформацію. Покращений контроль і планування власних дій. Для самостійного вирішення проблем використовуються прості сценарії. Дитина починає мислити критично, але його міркування залишаються наївними і не завжди правильними. Світ і образ самого себе залежать від зовнішніх умов, але стає зрозумілішим уявлення про власне тіло, його структуру та можливості статі,

Я-ідеалу та Я-реальному.

До шести років у дитини зроста допитливість і кількість предметів, які привертають його увагу, дитина вміє відволікатися, слухати дорослих і дивитися навколо, досліджуючи цікаві теми. Збільшується довільність пізнавальних процесів, тому дитина може довго зосереджуватися на чомусь, а не тільки на очікуваннях. Сприймаючи предмети і розглядаючи їх, дошкільнята більш чітко описують його: форму, колір, розмір, вагу. Почніть розрізняти відмінності на кшталт - як. Діти задають багато питань про незрозуміле і все більше дізнаються про причину і наслідок. Мислення вдосконалюється з метою отримання нових знань і розуміння навколишньої дійсності. Завдяки підвищенню фізичної витривалості, свідомої активності та точності дитина збагачує свої уявлення про світ і себе. Завдяки спілкуванню з дорослими він краще усвідомлює, що існують близькі і далекі світи – соціальний, природний і об'єктивний, деякі з яких схожі, а інші – різні. У дитини формується світогляд, і діти дошкільного віку поступово усвідомлюють, що вони у світі, світ змінюється, а в динаміці все може змінюватися і розвиватися [12, с.88-90].

Сьомий рік характеризується високим рівнем допитливості і розвитком пізнавальних процесів та інтересу. Відтепер школяр цікавиться предметом пізнання не лише для розв'язання наявного завдання, але й для поповнення своїх знань. Все ширше і більше використовується мислення у сприйнятті навколишнього світу, ставлячи собі пізнавальні завдання і шукає пояснення виявленим явищам. Якщо раніше її задовільняли відповіді про прості каузальні зв'язки, то зараз вона шукає приховані залежності цих відношень. Розвиваються усі види чутливості, оскільки аналізатори уже сформовані. Дитина чіткіше сприймає простір. На основі особистого досвіду та знань дорослого формуються уявлення про світ. Завдяки інтелектуалізації діяльності школяра стає можливим розуміння нею плинності життя та усвідомлює існування внутрішнього і зовнішнього життя, справжнього і не справжнього, здатна пов'язувати минуле-теперішнє-майбутнє, орієнтується в правилах і обов'язках, статевих

відмінностях [12, с.207].

Отже, пізнавальна активність дошкільника характеризується підвищеним інтересом до світу, допитливістю, бажанням ділитись пережитим досвідом та пізнавати щось нове, розв'язувати складніші завдання. Примітивні відповіді тепер не задовільняють потребу дитини, якщо раніше відповідь дорослого була достатньою, то від тепер вона шукає прихований зміст, відповідь на власні запитання. У дитини формується власне бачення на світ на основі закладених цінностей батьками, пережитого особистісного досвіду, соціальних норм та правил. А ще більший розвиток аналізаторів і дозрівання відповідних мозкових структур, лише сприяє цьому.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 2

Від самого народження у дитини починає розвиватись пізнання, спочатку це не складні дії, коли немовля починає слідкувати за дорослим, прислухатись до навколишніх звуків, здійснювати маніпулятивну діяльність з навколишніми предметами вивчаючи їх властивості: колір, матеріал за допомогою дотику, функції, зовнішній вигляд. З кожним днем пізнання стає більш сконцентрованим, а взаємодія з об'єктом зацікавлення все складнішим та багатогранішим. Не малу роль у когнітивному розвитку відіграє авторитетний дорослий за допомогою якого малюк навчається реагувати на світ та дізнаватись про нього все більше. Мовлення дорослого подразнює відповідні мозкові структури дитини, роблячи можливим розвиток мовлення. Малюк прагнучи взаємодіяти з дорослим, пристосовується до зовнішнього світу, а його аналізатори допомагають у цьому. Спочатку його дії примітивні у формі хапальних рухів та махів, проте згодом вони набувають чітких та впевнених рухів здійснених із відповідною поставленою метою. Набуваючи індивідуальний досвід дитина розвиває свою увагу, концентрацію, мислення, пам'ять і фантазію.

РОЗДІЛ 3 Емпіричне дослідження пізнавальної активності дітей молодшого дошкільного віку

3.1. Методика та процедура проведення емпіричного дослідження

Проведення лонгітюдного дослідження, яке відбувалось 6 місяців, передбачало врахування декількох моментів. Перш за все потрібно організувати співпрацю зі вихователями дитячого садочку, а також здійснити підбір методів, які б були валідними та надійними, при цьому отримати повну і змістовну інформацію про розвиток пізнавальної активності сучасних дітей. Також здійснити роботу з дорослими, окреслити хід роботи і здійснити дослідження вибірки.

Мета емпіричного дослідження: виявлення рівня розвитку пізнавальної активності дітей 3-4 років.

Завданнями дослідження були:

- 1.Виявити особливості та критерії, пізнавальної активності дітей віком 3-4 років.
- 2.Обрати найбільш доцільні методи для дослідження пізнавального інтересу, як складової пізнавальної активності.
- 3.З'ясувати рівень пізнавального інтересу сучасних дітей, як одної з форм пізнавальної активності.
- 4.Виявити найбільш суттєві впливи дорослих на формування пізнавальної активності дітей.

База емпіричного дослідження: садок Пташеня. Дитячий простір.

Місто Львів, вулиця Довженка 12

Вибірка: загальна вибірка 34 людини, з них: 30 дітей віком 3-4 років та 4 вихователі.

Робоча гіпотеза: припускаємо, що існують відмінності у рівні і способах розвитку пізнавальної активності дітей різного віку.

Методи і методики: спостереження, бесіда, кількісний і якісний

метод обробки даних.

Спершу варто уточнити критерії і показники пізнавальної активності дітей 3-4 років. Пізнавальний інтерес включає в себе когнітивну та емоційну складові, а також поведінковий.

Таблиця 3.1

Критерії	Показники
Емоційно-когнітивний	Усвідомлення поставленої мети та мотивів діяльності. Рухова, емоційна включеність в процес(зосередженість, зацікавленість)
Поведінковий	Успішне досягнення мети, доведення завдання до кінця, інтенсивний пошук шляху вирішення наявної проблеми, задоволення результатом

Вище вказані критерії дозволять отримати точнішу інформацію про характер пізнавальної активності досліджуваної вибірки дітей. Висока або низька стійкість прояву пізнавальної активності свідчила про ситуативний чи сталий інтерес до пізнавального процесу. А представлення когнітивного, емоційного та поведінкових рівнів дає можливість врахувати ці фактори у особливостях пізнавальної активності дітей.

В ході роботи було використано методи спостереження та бесіди за вибіркою дітей 3-4 років, у кількості 30 осіб, а також за вихователями в процесі учбової діяльності, під час занять з пріоритетом на пізнавальний розвиток: ознайомлення з природою, під час гри, прогулянок та індивідуальних бесід. Формування характеристики особливостей розвитку пізнавальних процесів базувалась на отриманих даних спостереження, а дані стосовно власної здатності

пізнавальних процесів та особливостей кожного досліджувано було виявлено за допомогою бесіди з ними та наставниками. Також було враховано під час емпіричного дослідження вплив самого вихователя і його реакцій на хід розвитку пізнання дітей.

Спостереження за пізнавальним інтересом, який власне є важливою умовою для розвитку пізнання, передбачало визначення особливостей прояву інтересу у дітей молодшого дошкільного віку. Для цього було здійснено спостереження за вибіркою дітей у різних умовах і видах активності. Вони проводилось на заняттях, під час гри та прогулянки. Саме такі види активності дозволяли отримати якнайбільше інформації, про те що ж впливало на прояв пізнавального інтересу.

У спостереженні фіксувалось бажання/небажання займатись певною активністю, зосередженість на діяльності впродовж певного часу, емоційне реагування та поведінка у невизначених ситуаціях та при вдалому/невдалому виконанні завдань, наявність цілеспрямованості і наполегливості.

Показники дозволили визначити силу, тривалість та вибірковість інтересу досліджуваної вибірки.

Бесіда з молодшими дошкільниками дозволяла підтвердити або ж спростувати факт про наявність пізнавального інтересу, стосовно навчальної діяльності та інших активностей, їх особистісне ставлення до них. Бесіда складалась з питань відкритого типу: Чим тобі подобається займатись найбільше? Чому? Які книжки і про кого тобі найбільш доподобили? Що тобі найбільше подобається на занятті? На заняттях тобі більше подобається виконувати завдання самостійно чи з вихователем? Якщо тобі важко виконати завдання ти попросиш допомогу у вихователя чи спробуєш ще раз самостійно, а можливо більше не виконуватимеш його?

Спостереження за вихователями було спрямовано на виявлення їх реакцій на зіткнення дітей із труднощами, а саме як дитина реагуватиме на проблему, чи спробує вирішити її самостійно або ж звернеться за допомогою, як наставник зреагує на це.

Метою цього спостереження було виявити як та чи інша реакція вихователя впливає на пізнавальну активність школяра. Реакція наставника залежала від рівня емоційного відреагування дитини на проблему та рівень включеності емоційного інтересу.

Також була проведена бесіда з вихователями, переважно питання були спрямовані на визначення їх обізнаності у даній тематиці, їх бачення на актуальну ситуацію щодо формування у дітей пізнавальної активності та інтересу.

Були поставлені наступні запитання: Яка поведінка дитини засвідчує про наявність/відсутність пізнавального інтересу? Якими видами активності найбільше цікавляться діти вашої групи? Чи багато дітей здатні довго зосереджувати свою увагу на одній активності/об'єкті? А хто менший/довший час здатен зосереджувати увагу? Які методи і форми навчання ви застосовуєте для формування пізнавального інтересу? Що спричиняє меншу активізацію пізнавального інтересу? Чого не вистачає для цього?

Відповіді наставників дозволяють співставити їх інформацію та дані спостереження, щоб оцінити рівень пізнавальної активності дітей та виявити їх особисту обізнаність.

Отже, метод лонгітюдного спостереження та бесіди дозволяє отримати надійну та валідну інформацію стосовно пізнавальної активності досліджуваної вибірки. Також враховані критерії, які впливають на активність дітей: емоційно - когнітивний та поведінковий, а також вплив наставниць і дошкільного закладу на розвиток і прояв активності.

3.2. Аналіз рівня розвитку і особливостей пізнавальної активності досліджуваних дітей

Аналіз спостережень за дітьми в процесі початкової активності: під час занять, прогулянок та пізнавальних ігор, вказує на існування різних груп досліджуваних, які відрізнялись стабільністю та тривалістю пізнавального

інтересу.

Логітюдне спостереження дозволило виявити, що більше зацікавлення та інтерес діти проявляли на прогулянках, що можна пояснити новизною та яскравістю навколишніх об'єктів пізнання, а також тим що годин на прогулянки було виділено найбільше. Оскільки діти 3-4 років здебільшого засвоюють інформацію сприймаючи її візуально, тому що зорова пам'ять є провідною у цьому віці, включеність у процес була найбільшою коли наставник демонстрував відео та демонстраційні картки по темі дня та коли завдання дітей змінювалось, оскільки у цьому віці дітям важко тривалий час утримувати увагу на одному об'єкті. Інтерес дитини збільшувався при наявності яскравих предметів пізнання, особливо, якщо він мав певні властивості (нестандартна форма, вигляд і функції) та коли спільно з вихователем проводились експерименти. Як не дивно усі діти були зацікавлені в процесі, проте деякі могли довше утримувати свою увагу на об'єкті пізнання, а інші менше, що можна пояснити не великою різницею у віці, переважно діти, які мали 4 роки могли довше та наполегливіше виконували завдання, шукати способи вирішення завдання, а також це були діти з якими працюють батьки вдома, розвиваючи їх навички. А діти 3 років частіше просили допомогу у вихователів або ж засмучувалась після першої спроби невдачі, іноді не спробувавши говорили про те що не вміють цього і спільно з вихователем навчались цьому.

Під час пізнавальних ігор діти проявляли зацікавлення здебільшого коли були самі зацікавлені у цьому, за умови мотивації до цієї діяльності, а саме виграш чи інший приз. Також на інтерес у пізнавальних іграх впливало зацікавлення і інших дітей до даної діяльності та те чи вона викликати емоції.

Таким чином спостереження дало змогу визначити рівень та особливості пізнавального інтересу кожного досліджуваного.

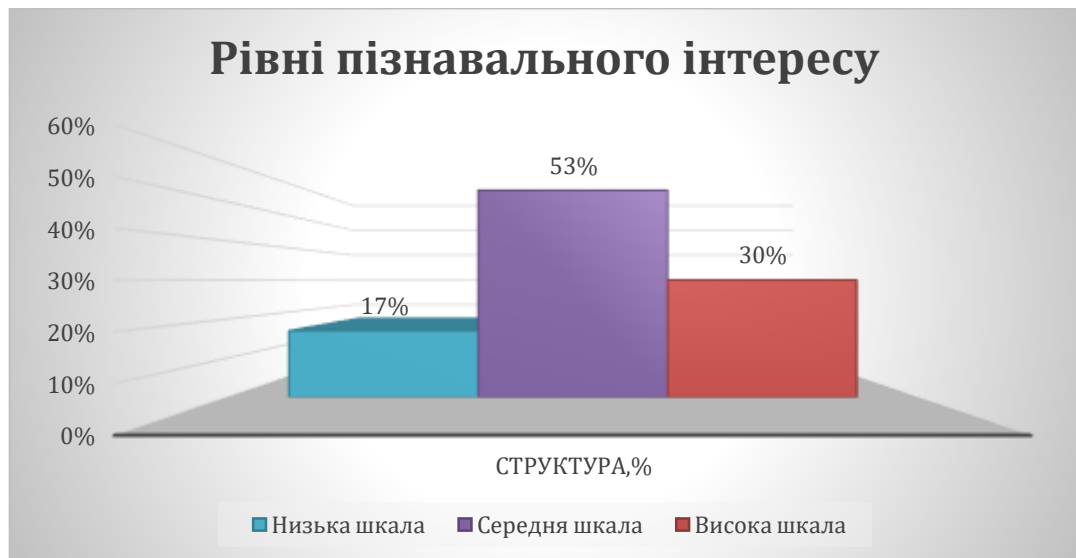
Одні діти уважно вислуховували вихователя починали планувати і виконували поставлені завдання, інша частина вислуховувала і в ході виконання завдання могли помилятися, але вносили власні корективи та доводили почате до кінця, а частина не вислуховувала інструкції щодо виконання, внаслідок чого

довго метушилась, часто ставила запитання.

Беручи за основи критерії та показники вибірки, її можна поділити за параметрами: з високим стійким інтересом, середнім ситуативним інтересом та низьким стійким.

Таблиця 3.2

У дітей з високим стійким інтересом чітко проявлене прагнення до здобуття нового досвіду, допитливі у них завжди виникає багато питань на яку б тему вони не спілкувались, і ці питання спрямовані на те аби щось дослідити, з'ясувати. Нова ситуація викликала у них дослідницьку активність, бажання вивчити невідомий предмет. Завжди виявляли цікавість до виконання завдань поставлених вихователем.

Група дітей з середнім ситуативний рівнем інтересу виявилась найчисельнішою, Ці досліджувані виявляли пізнавальний інтерес за умови, що вони зацікавлені в об'єкті пізнання чи виді активності. Діти швидко включались в роботу, проте коли з'являлись ускладнення у розв'язанні завдання, вони одразу втрачали цікавість, досить часто просили допомогу у наставника або ж робили спроби спростувати шлях досягнення кінцевої мети.

Діти з низьким стійким інтересом самостійно не намагались виконувати поставлені завдання. Намагались отримати підказку чи допомогу від ровесників

чи вихователя. З труднощами включались у роботу, отримували зауваження від вихователя та з не бажанням виконували завдання. Часто відмовлялись виконувати завдання або ж не доводили почате до кінця. Активність пізнання залежало від їх настрою, фізіологічних незадоволених потреб у сні чи їжі. Невдачі у виконанні завдань викликали апатію, сумний настрій або гнів.

В дослідженні виявлено те що рівень пізнавального інтересу залежить від багатьох чинників, а саме від настрою, звичок поводитись та реагувати так чи інакше на ситуації, від власних емоцій, а що найголовніше – від підходу та ставлення вихователя до кожного досліджуваного.

Розгляньмо результати бесіди, яка була проведена із дітьми 3-4 річного віку. Згідно результатів безліч інтересів дітей перегукувалось, їм подобається малювати, складати пазли, співати, грати у різноманітні ігри.

На запитання, які книги вони любляють, діти вказували на улюблених персонажів з казок, переважно це були феї, принцеси, машини та казкові герої. Їх вибір очевидний та зрозумілий, оскільки у цьому віці у дітей бурхливо розвивається уява, що яскраво проявляється у грі. Діти, які більше розповідали про себе на співбесіді, взагалом були активними під час спостереження: на заняттях, в іграх та інших активностях та були більш помітними серед інших.

На основі виділених у попередньому підрозділі критеріїв (таблиця 3.1) в результаті отриманих результатів вибірку було поділено згідно рівня розвитку пізнавального інтересу: високий, середній, низький.

Отже, до високого рівня було віднесено дітей із стабільним та інтенсивним проявом інтересу, до середнього – з нестійким, ситуативним та не яскраво вираженим, низький рівень із мінімальними проявами пізнавального інтересу та залежністю від допомоги вихователя та його оцінок.

Аналіз здобутих даних допомогли скласти характеристику рівні сформованості пізнавального рівня досліджуваних.

Високий рівень – швидко реагують та включаються у процес пізнання, емоційні реакції, які викликає пізнавальний процес – радість. Спостерігається зацікавленість у вивченні нових, не знайомих предметів та явищ. З бажанням

діють у пізнавальному середовищі та самостійно виконують поставлені завдання, долають труднощі, здійснюють самоаналіз.

Середній рівень – проявляють зацікавлення у виконанні завдань та їх вирішені, проте за певних обставин не можуть обійтись без вихователя, очікують від них підказок та допомоги. Незалежність та впевненість у власних силах розвинені недостатньо.

Низький рівень – інтереси даної категорії дітей не стійкі. У поведінці спостерігається хаотичність, відчувають складнощі у розумінні алгоритмів дій, часто помиляються. Часто проявляють пасивність у різноманітних видах діяльності, не проявляють інтересу, зосередженості та емоційних реакцій. Цікавість не переростає в допитливість, не самостійні у вирішені поставлених завдань, здатні вирішувати їх лише з допомогою вихователя.

Отже, узагальнюючи результати спостережень та бесіди із дітьми було з'ясовано рівень пізнавальної активності у досліджуваних. Виявлені особливості проявлялись у ході різноманітних обставин і діяльності.

Таким чином, в даному дослідженні було використані методики лонгітюдного спостереження та бесіди, які були використані для визначення розвитку пізнавальної активності у цьому віці. Внаслідок виконаної роботи виявлено: високого рівня 30%, середнього рівня 53% та понад 17% низького рівня пізнавальної активності.

3.3. Аналіз розвитку пізнавальної активності дітей 3-4 років в умовах дошкільного закладу.

Індивідуальні бесіди з вихователями дозволили одержати розуміння того чи респондент розуміє зміст понять «пізнавальна активність» та «пізнавальний інтерес», а також використання ними засобів стимулювання для розвитку пізнавальних процесів.

Отримані дані на поставлені запитання бесіди, вказують на те що 50%

відповідей не співвідносились з повсякденною реальністю, що простежувалось у спостереженні. На практиці не використовувались усі способи та форми спрямовані на розвиток пізнання та самостійності дитини. Здебільшого обмежувались найпростішими та найдоступнішими методами. Інші 50% показали кращі результати. Вони активніше впроваджували ефективні та доречні методи і техніки для розвитку пізнання. Частіше прислухались до пропозицій, інтересів і бажань дошкільнят щодо запропонованої прогулянки, гри чи заняття.

Причинами такого різного відношення є власне не бажання наставників розвиватись, спрощуючи власну роботу та не використовуючи у повній мірі засоби і способи для здійснення педагогічної роботи.

У ході бесіди із наставниками з'ясувалось, що для розвитку пізнавальної активності дітям не вистачає матеріальної бази, відсутність спеціальних умов та приладів для навчання, частково відсутнє позитивне підкріплення від авторитетних дорослих, часто самі дорослі не дають дитині вирішити проблему самостійно, помиляться та спробувати нові способи, альтернативи у вирішенні завдання. Ця надмірна опіка не дає дитині можливості розвиватись та пізнавати нове, ставати самостійною. Сильним місцем у вихователів було намагання включити дитину у пізнавальний процес, стимулювання до вирішення завдання самостійно, спробувати це зробити знову або ж іншим способом.

Отже, бесіда із вихователями дозволила отримати інформацію стосовно їхньої обізнаності щодо досліджуваного питання. Визначити їх сильні та слабкі сторони в процесі навчання дітей, особливості розвитку та здібностей досліджуваної вибірки.

3.4. Вправи для розвитку пізнавальної сфери дітей

Словниково-логічні вправи

1. Потрібно назвати предмети одним узагальнюючим словом:

1) калина, смородина.. - це

2) картопля, огірок, помідор..- це

3) сосна, тополя, дуб.. - це

4) курка, гуска, індик..- це

2. Дібрати родові назви до родових:

1) Взуття – це ..

2) Квіти – це..

3) Дерева – це..

4) Овочі – це..

3. Потрібно дати визначення предмета

Мак це..

Вовк це..

Соловей це..

4. Вправа спрямована на розвиток понятійного мислення

«Продовж речення..»

Дітям пропонується продовжити речення із однозначним визначеним змістом.

Сіль солона, а цукор..

Стежка вузька, а дорога..

Помідор червоний, а огірок..

Ти ходиш ногами, а кидаєш..

Лимони кислі, а кавун..

Вночі темно, а в день..

Дерева великі, а квіти..

Дидактичні ігри

1. «Кому що потрібно»

Наставник пропонує дітям зібрати чемодан із необхідними речами для людей різних професій. Кожен отримує свою професію та опісля учні називають і шукають у кімнаті необхідні предмети, наприклад; лікар – халат, термометр, ліки, бинт, скальпель, а кухар – посуд, продукти,

кухонне приладдя.

2. «Магазин»

Дітям «продавцеві» видають товари (предмети побуту, одяг ляльок, іграшки), який слід розсортувати по категоріях.

Експерименти

Такий вид діяльності дозволяє не лише на теорії, але й на практиці за допомогою активного підключення органів чуття, краще засвоїти інформацію та розвинути пізнання.

«Неймовірні властивості снігу»

Основна мета цього інструменту – розвивати у дітей знання та інтерес до явищ природи, розвивати вміння їх аналізувати, визначати ознаки, проводити невеликі експерименти, давати пояснення, коментувати результати, радіти, висловлювати емоції під час відкриття, винаходу.

Засоби навчання: різноманітний посуд, склянки, маленькі пластикові тарілки, вода різної температури, а також червоні яблука, паперові стаканчики, схематичні схеми сніжинок для визначення їх характеристик, маленькі медалі у вигляді сніжинок, загадки снігу, сніжинки історії.

Хід роботи: Вихователі пропонують дітям розглянути сніжинки та організувати з ними бесіду, спрямовуючи їхню увагу на головні ознаки сніжинок, коли вони «завітають до нас» та розповідаючи про досліди, які з ними проводитимуть експерименти із снігом.

Експеримент 1. «Властивості води».

Використовуючи різноманітні приладдя, а також гарячу та холодну воду, вихователь демонструє, як отримати воду різної температури. Потім він працював з дітьми, щоб навчитися діяти в експерименті, вибираючи собі помічників і роблячи це разом з дітьми. Перші властивості снігу визначали за допомогою термометра та символічних зображень сніжинок.

Експеримент №2. Прозорість води - Непрозорість снігу. Для виконання цього експерименту має бути сніг, тарілки і площинні геометричні фігури. Вам

потрібно буде помістити ці фігури у воду та під сніг, щоб дізнатися, які властивості вказані. Експериментальною поведінкою дітей керують вихователі. Як тільки ця ознака буде визначена, зафіксуйте її на дошці поруч чи ватмані.

Дослід 3. Розгляньте різнокольорові картки із зображеннями різних речей, знайдіть колір снігу та зверніть увагу на наступну його ознаку, колір, який називається «білизна».

Експеримент 4. Порівнюючи ознаки снігу з одним із фруктів (апельсинами, яблуками, мандаринами), ми дійшли висновку, що сніг не має запаху. Визначте його наступну характеристику за допомогою картки із зображенням — немає запаху. На завершення уроку вихователь попросить дітей відтворити вивчені в експерименті ознаки снігу та його ознаки.

Наступним елементом програми є експеримент з виявлення ознак звичайної води. Вони є логічним продовженням попереднього, оскільки вода буває і рідкою, і кристалічною. Крім того, за допомогою узагальнень і наявного досвіду експериментування існує база на яку діти можуть опиратись із допомогою наставника та уточнювати основні відомості про це за допомогою комплексу досліджень для визначення властивостей води.

Дослідження 1. Вода у повітрі.

Для проведення цього експерименту потрібно невелике люстерко для кожного з його учасників, які повинні зробити подих та видихну через рот на дзеркальце. Після проведення цього дослідження, діти мають прийти до висновку про вологість повітря, втрату води організмом людини та необхідності підтримувати її баланс в організмі.

Дослідження 2. Як здобути воду, яку можна назвати чистою.

З цією метою разом з малюками здійснюють ряд операцій: фільтрування, випаровування. З цією метою використовують фільтри (паперові), а також здійснюють кип'ятіння води та охолоджують водяний пар, отримуючи так крапельки води.

Отже, описана вище комплексна методика формування у діти

пізнавального інтересу засобами навчальної діяльності дозволить оптимізувати фахові дії вихователів та батьків з означеного напрямку.

Вправи для розвитку точності сприймання

Батькам пропонується упродовж кількох секунд продемонструвати дітям картку чи малюнок, на якому зображено вісім листочків жовтого і зеленого кольору, і поставити наступні запитання перед дитиною:

- Яких листочків більше — жовтих чи зелених?
- Усього листочків більше чи менше п'яти?

Батьки упродовж кількох секунд, демонструють дитині картку чи малюнок, на якому зображено 12 кульок трьох кольорів. Кульки однакові за розміром. Перед дитиною ставиться завдання відповісти на запитання:

- Яких кольорів кульки?
- Яких найбільше?
- Яких найменше?

Вправи для розвитку уваги

У дітей домінує мимовільна увага, спрямована на нові, яскраві, несподівані та захоплюючі об'єкти. Слабкість гальмівних процесів у цьому віці зумовлює і таку рису уваги дітей, як її нестійкість. Виконуючи певні види вправ, можна досягнути її стійкості.

Вправа для розширення і звуження уваги

Гуляючи, батьки можуть запропонувати дитині уважно роздивитися вітрину магазину (продуктового, канцелярського, промислового). Потім пропонується перелічити побачені у вітрині предмети. Батько говорить слово «вітрина», а дитина відтворює побачену річ і так по черзі. Потім вправа проходить у зворотному порядку: від найменшої деталі перейти до цілого.

Вправи на розвиток пам'яті.

Вправа на розвиток слухової вербальної пам'яті

Батькам пропонується зачитати дитині список із 12 не пов'язаних між собою слів:

Гора, голка, троянда, кішка, годинник, пальто, книга, вікно, пилка, правда, нога, ваза.

Дитина записує або відтворює усно те, що запам'ятала.

Вправу можна модифікувати, запропонувавши дитині 12 слів, які мають різне емоційне забарвлення: канікули, радість, вікно, дерево, парта, війна, крейда, сміх, горе, бійка, сонце, кров.

Батьки визначають кількість відтворених слів та їх емоційне забарвлення, що може бути додатковою інформацією про емоційний стан дитини.

Вправа на розвиток асоціативної пам'яті

Батьки зачитують дитині 12 слів і просять її уявити собі образ, пов'язаний із кожним словом. Завдання дитини — створити в уяві деякий ланцюжок подій, де кожен наступний образ, пов'язаний зі словом, мав би зв'язок із попереднім. Бажано, щоб утворилось оповідання чи маленька історія.

Набори слів: дерево, верблюд, повітря, квітка, майданчик, краватка, кіно, справедливість, директор, камінь, ключ, терези.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Було проведено емпіричне дослідження в дошкільному закладі Пташеня. Дитячий простір з вибіркою дітей віком 3-4 років у кількості 34 осіб (з них 30 дітей і 4 вихователя) з метою виявлення особливостей пізнавальної активності дітей. В ході спостереження діти мали змогу в природніх умовах проявляти власну спрямованість та пізнання у різноманітній діяльності: у процесі гри, на вулиці під час прогулянки та на заняттях. Найбільше часу діти проводили на прогулянках і саме там їх пізнавальна активність та інтерес були стійкими, зазвичай діти фіксували свою увагу на нових предметах і явищах навколишньої дійсності (живі квіти, комахи, нові і яскраві іграшки, які мали ефект новизни) взагалом цікавились усім, що приносило їм емоції. Під час занять діти більшу цікавість проявляли до експериментів, яскравих картинок та навчальних відео. Спостережувана вибірка була поділена на три групи по мірі проявлення пізнавальної діяльності: високий рівень прояву – 53% середній - 30% та низький 17%. Такий результат можна пояснити особливостям фізіологічного та когнітивного розвитку дитини. Діти з вищими показниками в більшості були дещо старшими, також з ними більше займались батьки та вони отримували позитивне підкріплення від наставника, група з середнім рівнем теж наполегливо шукала рішення для вирішення поставленого завдання, проте іноді потребувала допомоги від авторитетного дорослого. Діти з низькими показниками характеризувались мимовільною увагою та несамотійністю у вирішенні поставлених завдань.

Результати бесіди з дітьми та вихователями дала ширше розуміння отриманих даних, діти з високими показниками отримували переважно більше позитивного підкріплення та уваги від батьків вдома, дітей ж з низькими показниками іноді і самі батьки обмежували їх у прояві ініціативи у вирішенні проблеми та приділяли менше часу для різнобічного розвитку молодших дошкільнят. Вихователі здебільшого розуміють структуру та особливості

розвитку пізнання дітей, проте частина колективу обирає легші шляхи та не прагне розвиватись, шукати індивідуальний підхід для кожного. Кожна дитина має заняття, які їй подобаються і багато з них перегукуються і власне через цю діяльність, також можна заохочувати дітей до пізнавального процесу (наприклад використання зображень улюблених героїв з казок чи мультфільмів у пазлах чи розвиваючих іграх).

Мету емпіричного дослідження досягнуто, оскільки виявлено особливості пізнавальної активності сучасних дітей. Гіпотеза підтвердилась, розвиток пізнавальної активності залежав від розвитку самої дитини, настрою та налаштованості до активності та зовнішніх факторів, а саме: наставники та їх ставлення, батьки, вид і форма діяльності, новизна і яскравість об'єкту пізнання.

ВИСНОВОК

Пізнавальна активність включає у себе важливі складові: інтерес та проявлення власне самої активності без яких не можливий даний процес, що власне доводить емпіричне дослідження. Для розвитку пізнання варто враховувати умови, які необхідно створити аби активність була цікавою та ефективною для дитини, оскільки завдяки пізнанню дитина досліджує світ, його причино-наслідкові зв'язки та формується уявлення про нього. Пізнавальна активність дітей формується під впливом соціальних інститутів сім'ї, опісля дошкільного закладу і дитина починає впроваджувати набуті навички в умовах шкільного закладу.

До складових інтересу і активності додається дисциплінованість і вольові зусилля школяра, проте аби це відбулось необхідно розвинути перші дві складові за допомогою діяльності (гра, навчання, прогулянки та якісно проведений час дітей з батьками). Важливо також враховувати соціальні умови і особливості покоління у якому зростає дитина, її фізіологічний та психічний розвиток, аби використовувати доцільні та ефективні засоби розвитку пізнання сучасних дітей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аксьонова О.П., Аніщук А.М., Артемова Л.В., Кононко О.Л. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років. Нова програма. Київ «МЦФЕР Україна» 2019. 488с.
2. Ананьєв Б.Г. Людина як предмет пізнання. Видавництво Ленінградського університету. Санкт-Петербург, 2001. 340с
3. Арістова Л. П. Активність навчання школяра / Л. П. Арістова. – М. : Просвітлення, . – 2003. 138 с.
4. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів / Н. М. Бібік. – Київ.: Віпол, 1987. – 97 с.
5. Вількеєв Д. В. Пізнавальна діяльність учнів при проблемному характері навчання основ наук у школі – Казань, 2003. 76 с.
6. Гавриш Н. Художньому слову – гідне місце в освітньому процесі. Дошкільне виховання. № 3 . Дніпро. 2006. 206 с.
7. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія навчальний посібник. Київ «Центр учбової літератури» 2012. 180 с.
8. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія навчальний посібник. Київ. «Центр учбової літератури». 2-ге видання. 2012. 424 с.
9. Егоров К.М. Теоретичні основи формування пізнавальної активності студентів в не державних учбових закладах в умовах вищої професійної освіти. /Вісник Поморського університету. Архангельск . 2007. 294 с.
10. Карпенко Л. А.; під спіл. ред. А.В. Петровського, А.Л. Венгера. Психологія розвитку /Психологічний лексикон. Енциклопедія словник.: В 6 т. –Київ. 2006. 176 с.
11. Клименко Л.Н. Розвиток пізнавальної активності студентів туристичного вузу в процесі проєктивної діяльності. Москва. 2004. 207с.
12. Кононко О.Л. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» : 2 ч. Київ : МЦФЕР-Україна, 2014. 300 с.
13. Костюк Г. Мислення: Педагогічна енциклопедія: в 4-х т. /Г. Костюк. –

Москва. 2008. 516 с.

14. Кузікова С.В. Теорія і практика вікової психокорекції: навч. Посібник 2-ге видання «Університетська книга». Суми. 2020. 300 с.
15. Лісна М. Розвиток пізнавальної активності дітей в ході спілкування з дорослими і однолітками. Питання психології. № 4. 2008. 180 с.
16. Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів (Спецкурс з дидактики) : навч. посібник для пед. ін-тів / В. І. Лозова. – Харків. Основа при ХДУ, 1990. – 89 с.
17. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів / В.І. Лозова. – 2-е вид., Харків. 2000. – 164 с.
18. Лисина М.І. Формування особистості дитини. Пітер. 2009. 320 с.
19. Литвиненко І.П. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності / І.П. Литвиненко. Просвіта, Київ. 2002. 316 с.
20. Марусинець М. М. Розвиток пізнавальної активності. Дошкільне виховання. 2015. 316 с.
21. Онищук В. О. Шлях до глибоких знань / В. О. Онищук. – Київ. Знання, 2007. 403 с.
22. Слостенін В. А. Педагогіка: Учбовий посібник для студентів вищого педагогічних Учбових закладів – Видавництво «Академія» Миколаїв, 2002. 576 с.
23. Смольникова Г. Нові відкриття щодня: організація пізнавальної діяльності дітей. Дошкільне виховання. 2013. 208 с.
24. Ткачук Т. А. Спілкування як чинник психічного розвитку людини. Психологія. Збірник наукових праць НПУ ім. М.П. Драгоманова. Випуск 3. Київ. 2013. 308 с.
25. Петровського А.В.; М. Г. Ярошевського. – Психологія : словник Політ. видання, Київ. 2001. 494 с.
26. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник. 2013. с.183
27. Пупі А. Ц. Психологічні основи вольової підготовки в спорті : уч. Посібник– Л. : ГДОИФК ім. П. Ф. Лесгафта, 2003. 321 с.

28. Рубінштейн С. Л. Основи загальної психології / Видавництво «Пітер», Санкт-Петербург. 2000. 712 с.
29. Шамова Т. И. Активізація навчання школярів: Педагогіка. Миколаїв, 2002. 208 с.
30. Шевченко В.І. Концепція пізнання в українській філософії. Київ. 2009. 168 с.
31. Щукина Г. І. Актуальні питань формування інтересу у навчанні. Видавництво Просвітлення, 2004. 145 с.
32. Щукина Г. І. Педагогічні проблеми формування пізнавальних інтересів учнів / Г. И. Щукіна. : Педагогіка, Москва. 2007. 208 с.